МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА(ПРОЄКТ)

на тему: «Бюджетний дефіцит: причини, види та шляхи оптимізації»

Здобувача вищої освіти ІІ рівня, ІІ курсу, ФМУПз-22-1 групи,

Спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Освітня програма «Управління публічними фінансами»

_____ Кузьміна Анна Олександрівна
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____ Гордей Оксана Дмитрівна, д.е.н.,професор
(підпис) (прізвище, імя, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної програми _____ Гордей Оксана Дмитрівна, д.е.н.,професор
(підпис) (прізвище, імя, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту рішенням кафедри публічних фінансів
протокол від «15» 01 2024 №9

Завідувач кафедри _____ Давиденко Надія Миколаївна, д.е.н., професор
(підпис) (прізвище, імя, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь-2024

Реєстрація № 4 05.02.2024 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту
(до захисту, на доопрацювання) _____ (дата) _____ (підпис)

Результат захисту 81 бал 4 (добре) 15.02.2024 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ Т. Г. Бондарчук
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ Ж.М. Давиденко
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ О.Д. Горбей
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ А. В. Бурлек
(підпис) (ініціали, прізвище)

секретар _____ В.Ю. Шепиленко

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
І. Доповідь	від 0 до 10	8		Голова ЕК Т.Т. Бондарчук
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		Члени комісії Н.М. Давиденко
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	8		О.Д. Гордєєв
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	41		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	81		А.В. Бутко В.Ю. Шепітько

Оцінка керівника 40 балів О.Д. Гордєєв

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
81	B	4 (добре)	15.02.2024	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Б	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

Факультет/навчально-науковий інститута фінансів та цифрових технологій

Кафедра публічних фінансів

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Освітня програма «Управління публічними фінансами»

Затверджую
Завідувач кафедри Тетяна КОЛЯДА
«22» 12 2022

Завдання на кваліфікаційну роботу (проєкт) здобувачу вищої освіти

Кузьміної Анни Олександрівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи (проєкту)
«Бюджетний дефіцит: причини, види та шляхи оптимізації»
Затверджена наказом ректора від «15» 11 2022 № 1207
2. Строк здачі закінченої роботи до 18.11.2023 2023 року
3. Мета роботи є дослідження визначення чинників, що спричиняють виникнення бюджетного дефіциту, класифікація його форм, а також розробка ефективних шляхів оптимізації з метою покращення фінансової стійкості держави.

Об'єкт дослідження є бюджетний дефіцит

Предмет дослідження причини виникнення бюджетного дефіциту, класифікація його різновидів та напрями оптимізації.

Орієнтовна база дослідження Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України.

4. Вихідні дані до роботи виступає законодавчі та нормативні документи, наукові статі
5. Перелік графічного матеріалу рисунки, таблиці, додатки
6. Зміст випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи (перелік питань за кожним розділом)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

1.1. Сутність поняття «дефіцит бюджету», його причини та класифікація
1.2. Система управління дефіцитом бюджету

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Бюджетний устрій та бюджетна система України
2.2. Аналіз бюджетного дефіциту України
2.3. Вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

3.1. Джерела фінансування бюджетного дефіциту
3.2. Шляхи скорочення державного дефіциту бюджету України

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної)роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактичн
1	2	3	4
1	Узгодження проєкту плану та завдання до випускної кваліфікаційної роботи	22.12.2022-15.01.2023	15.01.2023
2	Представлення І розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівнику	До 30.04.2023	30.04.2023
3	Представлення ІІ розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівнику	До 05.09.2023	05.09.2024
4	Представлення ІІІ розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівнику	10.11.2023	10.11.2023
5	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника та подання її на повторну перевірку	15.11.2023	15.11.2023
6	Проходження попереднього захисту кваліфікаційної роботи	17.11.2023-25.11.2023	25.11.2024
7	Проходження перевірки кваліфікаційної роботи на академічний плагіат та отримання довідки за звіту Unichek	01.12.2023-10.12.2023	10.12.2023
8	Отримання відгуку наукового керівника кваліфікаційної роботи	15-20.01.2024	20.01.2024
9	Рецензування кваліфікаційної роботи	22-26.01.2024	26.01.2024
10	Оформлення та подання випускної кваліфікаційної роботи в переплетеному вигляді у супроводжені необхідних документів(автореферат, завдання, ілюстрований матеріал), відгук та зовнішня рецензія	01.02.2024-04.02.2024	04.02.2024
11	Захист роботи в ЕК	14.02.2024-15.02.2024	15.02.2024

Дата видачі завдання «22» 12 2022

Науковий керівник кваліфікаційної роботи _____ (підпис) Горбенко О.О. (прізвище, і

Гарант освітньо-професійної програми _____ (підпис) Горбенко О.О. (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ (підпис) Курьянко А.О. (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

"БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ: ПРИЧИНИ, ВИДИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ"

(назва випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи)

Мета роботи полягає в визначення чинників, що спричиняють виникнення бюджетного дефіциту, класифікація його форм, а також розробка ефективних шляхів оптимізації з метою покращення фінансової стійкості держави.

Завданнями роботи є дослідження проблем в економічному управлінні сучасних держав

Предметом дослідження є причини виникнення бюджетного дефіциту, класифікація його різновидів та напрями оптимізації.

Об'єктом дослідження є бюджетний дефіцит

Базою дослідження виступає Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України.

За результатами дослідження сформульовані висновки та додатки

Одержані результати можуть бути використані для подальшого дослідження бюджетного дефіциту та створення методів для боротьби із проблемами що виникають в ході досліджень

Кваліфікаційна робота містить 62 сторінок, 6 таблиць,2рисунків список використаних джерел 58 найменувань.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, дослідження

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2024

Рік захисту роботи 2024

ANNOTATION

BUDGET DEFICIT: CAUSES, TYPES AND WAYS OF OPTIMIZATION
(name of final qualification (diploma) work)

The purpose of the work is to determine the factors that cause the budget deficit, classify its forms, as well as develop effective ways of optimization in order to improve the financial stability of the state.

The objective of the work is to study problems in the economic management of existing powers.

The subject of the study is the causes of the budget deficit, the classification of its types and directions for optimization.

The object of the study is the budget deficit.

The basis of the study is the Ministry of Finance of Ukraine, the State Treasury Service of Ukraine.

Based on the research results, conclusions and appendices are formulated

The obtained results can be used for further research on the budget deficit and the creation of methods to deal with the problems that arise in the course of research

The qualification work contains 62 pages, 6 tables, 2 figures, a list of used sources of 58 names, appendices.

Keywords: budget deficit, research

The year of performance of qualification work is 2024

The year of job protection is 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 9

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ 12

1.1. Сутність поняття «дефіцит бюджету», його причини та класифікація 12

1.2. Система управління дефіцитом бюджету 19

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 25

2.1. Бюджетний устрій та бюджетна система України 25

2.2. Аналіз бюджетного дефіциту України 27

2.3. Вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави 42

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРОГНОЗУВАННЯ 48

ВИСНОВКИ 58

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема бюджетного дефіциту є однією з найзначущих в економічному управлінні сучасних держав. На тлі глобалізації та нестабільності світових фінансових ринків, дослідження цієї проблеми стає надзвичайно актуальним завданням.

Суттєвий вплив бюджетного дефіциту на економічну стабільність країни, ефективність її фінансово-економічної політики та загальний рівень соціального благополуччя робить цю тему важливою для наукового вивчення. Поглиблення розуміння причин, видів та шляхів оптимізації бюджетного дефіциту вимагає системного аналізу і обґрунтованої методології для розробки стратегій, спрямованих на підвищення фінансової стійкості та забезпечення ефективного управління державними фінансами.

У зв’язку з непередбачуваністю зовнішньоекономічних умов, поглибленням економічних труднощів та зростанням потреб у соціальних витратах, вивчення проблем бюджетного дефіциту стає критичним для розробки стратегічних рішень щодо фінансового здоров’я країни. Запропоновані шляхи оптимізації бюджетного дефіциту відображають потребу у комплексному підході до фінансового управління, що дозволяє адаптувати економічні стратегії до змінюючихся умов та забезпечити сталість фінансової системи країни. Таким чином, дослідження даної теми сприятиме поглибленню теоретичних та практичних аспектів економічної науки, а також визначенню ефективних інструментів для управління бюджетним дефіцитом у сучасних умовах.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціалізованій літературі. Питання, пов’язані з аналізом бюджетного дефіциту України, вже розглядалися у численних працях вітчизняних фінансистів і статистиків, зокрема: З. Бараник, В. Гейця, А. Головача, Л. Гордєєвої, І. Д’яконової, А. Єпіфанова, Т. Єфименко, А. Єріної, І. Луніна, І. Манцурова, В. Опаріна, К. Павлюк, З. Пальян, Н. Рєдіної, І. Сала, В. Федосова та ін. Визнаючи цінність їхнього внеску у розвиток

методології та практики бюджетування, слід відзначити, що питання, пов’язані з дефіцитом державного бюджету, залишаються недостатньо дослідженими. Потреба в подальшому системному вдосконаленні теоретичних та методологічних основ проблематики дефіциту бюджету підкреслює актуальність проведення відповідного наукового аналізу.

Об’єкт дослідження – бюджетний дефіцит.

Предмет дослідження – причини виникнення бюджетного дефіциту, класифікація його різновидів та напрями оптимізації.

Метою дослідження є визначення чинників, що спричиняють виникнення бюджетного дефіциту, класифікація його форм, а також розробка ефективних шляхів оптимізації з метою покращення фінансової стійкості держави.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

- встановити сутність поняття «дефіцит бюджету»;
- розглянути систему управління дефіцитом бюджету;
- описати бюджетний устрій та бюджетну систему України;
- проаналізувати показники бюджетного дефіциту України довоєнного та післявоєнного періоду;
- визначити вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави;
- окреслити напрями оптимізації дефіциту державного бюджету України та його прогнозування.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел (проведення огляду наукових публікацій, статей та інших джерел, щоб узяти до уваги погляди різних авторів щодо причин, видів та шляхів оптимізації бюджетного дефіциту); статистичний аналіз (аналіз статистичних даних щодо фінансових показників, включаючи рівень бюджетного дефіциту в різні періоди, що допомогло виявити тенденції та закономірності); емпіричні дослідження (застосування методів емпіричного дослідження, таких як опитування чи інтерв’ю з експертами у сфері фінансів, що дозволило отримати практичний

вигляд на проблему бюджетного дефіциту); порівняльний аналіз (порівняння досвіду різних країн у вирішенні проблем бюджетного дефіциту може надати цінні висновки та рекомендації для оптимізації); моделювання (використання математичних моделей для прогнозування наслідків різних стратегій оптимізації бюджетного дефіциту); експертний аналіз (залучення фахівців із фінансів та економіки для отримання їхньої експертної думки та порад).

База досліджень – Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України.

Науково-практична значимість одержаних результатів. Розкриття причин виникнення бюджетного дефіциту допомагає розуміти економічні процеси та уникати фінансових ризиків. Класифікація різних видів дефіциту створює базу для розробки спеціалізованих стратегій оптимізації, що можуть бути застосовані на різних рівнях управління. Нарешті, визначення шляхів оптимізації бюджетного дефіциту формує підставу для практичного впровадження рекомендацій, спрямованих на підвищення фінансової стійкості та ефективності управління бюджетними ресурсами в країні. Такий підхід може виявити позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни та сприяти її фінансовій стабільності.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

1.1. Сутність поняття «дефіцит бюджету», його причини та класифікація

Бюджетний дефіцит визначається як перевищення витрат над доходами протягом певного періоду часу. Для громадян дефіцит має віддалене значення, але населення активно приєднується до компенсації цього дефіциту шляхом повернення запозичених коштів у формі податкових платежів [4].

Дефіцит бюджету, як явище, відоме людству ще з часів формування перших державних бюджетів, в сучасному світі виявляє особливо гострий вплив на економіку. Цей вплив особливо помітний у країн з низькими темпами економічного зростання, фінансовими кризами та політичною нестабільністю, а також в тих країнах, де рівень бюджетного дефіциту високий, але економіка демонструє стійкий розвиток. Таким чином, дефіцит бюджету являє собою складне і неоднозначне явище, що потребує постійного аналізу. Давайте розглянемо визначення цього поняття та обговоримо причини його виникнення, а також можливі наслідки для економік країн.

Зазвичай дефіцит бюджету визначається як перевищення видаткової частини державного бюджету над його доходовою частиною. Такий дефіцит спричинюється економічною нестабільністю, скороченням надходжень до бюджету та зростанням його видатків. Фахівці вказують, що найбільший негативний вплив дефіцит бюджету справляє в країнах, де ігнорується регулятивна функція бюджету та роль бюджетного фінансування у компенсації скорочення приватних інвестицій [6].

Важливо врахувати, що існують різні причини виникнення бюджетного дефіциту, і вони можуть бути як негативними, так і позитивними. Зокрема,

бюджетний дефіцит часто пов’язують із кризовими явищами в економіці, циклічним спадом, надзвичайними обставинами (війнами, екологічними катастрофами і т. д.), коли державі не вдається зібрати достатньо доходів для фінансування покладених на неї функцій. Однак у другій половині XX століття розвинені країни активно використовували бюджетний дефіцит як інструмент для стимулювання сукупного попиту та розширення соціальних послуг, що часто не вимагало збільшення податків. Тим не менше, в умовах відкритої економіки часте використання бюджетного дефіциту як макроекономічного регулятора може виявитися неефективним [8].

Розглянемо основні причини виникнення бюджетного дефіциту за дослідженнями фахівців:

1) військові конфлікти та участь у війнах;
2) економічні кризи та розрив стійких економічних зв’язків;
3) збільшення обсягу державних витрат в порівнянні з ВВП;
4) недостатня політична воля та інші політичні чинники;
5) формування бюджету на основі нереалізованих прогнозів макроекономічних показників та порушення послідовності у плануванні бюджету;
6) неправильна робота бюджетної та податкової системи країни;
7) умисне створення дефіциту бюджету для стимулювання економічного зростання або протидії наслідкам економічної кризи.

Ці фактори визначають складність і многогранність явища бюджетного дефіциту, що потребує глибокого розгляду та виваженого аналізу.

У фінансових системах багатьох країн світу, включаючи Україну, існує особливість, що веде до відволікання значних фінансових ресурсів від приватного сектору та сповільнює темпи економічного зростання. Ця особливість полягає у постійному характері бюджетного дефіциту та поширеному зростанні державного боргу [11].

Постійні бюджетні дефіцити призводять до «хронічного» фінансування шляхом звернення до методу рефінансування державного боргу. Іншими

словами, внаслідок фінансування дефіцитів, з одного боку, зростає державний борг, а з іншого боку, саме завдяки цьому фінансуванню здійснюється обслуговування та погашення цього боргу.

В результаті утворюється специфічний фінансовий виток, що перетворює бюджетний дефіцит в причину свого роду через обслуговування державного боргу, який можна представити у вигляді боргової спіралі. Зокрема, цей процес виглядає наступним чином: бюджетний дефіцит – державні запозичення – зростання державного боргу – виплати за боргом – знову бюджетний дефіцит [9].

У сфері економіки факт наявності дефіциту у державному бюджеті вже не є новинкою. Бюджетний дефіцит є результатом бюджетної та податкової політики, оскільки уряд не може надійно визначити очікувані доходи і необхідні витрати.

Бюджетний дефіцит виникає внаслідок нестійкості економіки країни і поглиблює негативні явища, особливо коли дефіцит перевищує прийняті міжнародними стандартами показники. Це питання розглядається різними економістами, такими як Н.Б. Ярошевич, І.В. Алєксєєв, С.А. Буковинський, Г.Б. Коломієць, І.Ю. Кондрат та ін. [18].

Стан фінансів країни є одним із ключових економічних показників. Якщо держава розпочала планувати свої доходи і витрати, виникла проблема балансування цих показників. Бюджетний дефіцит визначається як перевищення витрат над доходами державного бюджету.

У умовах функціонування ринкових відносин складно досягти балансу в бюджеті. Країни розвиненого ринку визнали необхідність бюджетного дефіциту і прийняли нову політику, спрямовану на його допустимість.

Бюджетний дефіцит виявляється як відхід від стабільності державного бюджету і вказує на те, що доходи не покривають усі витрати, пов’язані з перевищенням суспільних витрат виробництва, що призводить до виникнення негативного сальдо бюджету [7].

Згідно з класифікацією чинників, які призводять до дефіциту бюджету, розробленою Є. Коломіним, можна виділити чотири основні категорії дефіцитів (Рис. 1.1).

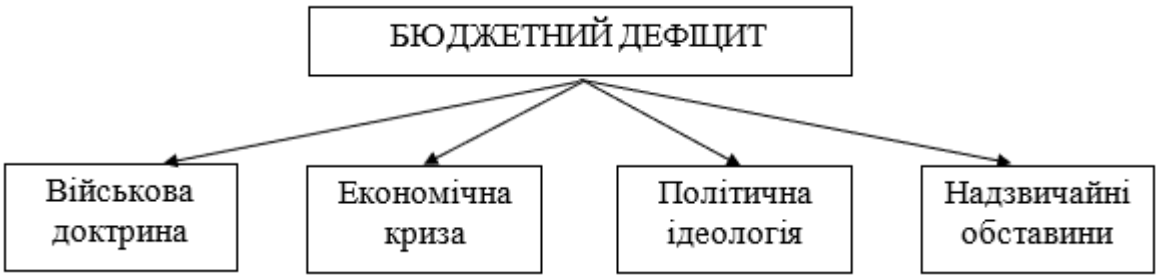

Рис. 1.1. Основні категорії дефіцитів за Є. Коломіним

Стан бюджетного дефіциту може приймати різні форми:

1. У випадку необхідності значних інвестицій держави в розвиток економіки може виникнути дефіцит, що свідчить не про відсутність, а про активне державне втручання у економіку. В такому контексті дефіцит стає індикатором стратегічного державного впливу, спрямованого на компенсацію поступових зрушень у структурі громадського виробництва.

2. В умовах надзвичайних ситуацій, таких як великі стихійні лиха чи війна, може виникнути дефіцит. З нестачі традиційних резервів доводиться звертатися до надзвичайних джерел ресурсів.

3. Бюджетний дефіцит може вказувати на кризові явища в економіці, руйнування, невдачі у фінансових та кредитних відносинах, а також на неспроможність держави ефективно контролювати фінансову ситуацію в Україні [2, 10].

У наведених сценаріях дефіцит є вкрай загрозливим явищем, що вимагає термінових та ефективних економічних заходів, а також відповідних політичних рішень.

Подальше висвітлення процесу формування дефіциту розкриває, що коли влада витрачає кошти, розраховуючи на податкові надходження для часткового покриття цих витрат, це може призвести до виникнення дефіциту. У випадку,

коли обсяг податків не відповідає виборчим прагненням уряду, це призводить до формування державного боргу і бюджетного дефіциту [1].

Дефіцит бюджету відтворює нейтральні взаємозв'язки між учасниками загального виробництва, стосовно додаткових доходів для використання бюджетних резервів відповідно до діяльності держави.

В остаточному підсумку дефіцит бюджету виникає внаслідок трьох основних факторів: надмірних громадських витрат, обмеженої здатності держави мобілізувати необхідні доходи та циклічних спадів у економіці [5].

Видатний американський економіст В. Хеллер провів дослідження теорії активного та пасивного бюджетного дефіциту. Цей розподіл залежить від природи прояву дефіциту:

- активний дефіцит виникає, коли уряд заохочує загальний попит через підвищення видатків у бюджеті. Іншими словами, активний бюджетний дефіцит спрямований на інвестування в економіку, що сприятиме зростанню ВВП.
- пасивний дефіцит – це дефіцит, що виникає як наслідок економічного спаду; зменшення виробництва і зайнятості призводить до скорочення бюджетних надходжень. Бюджетний дефіцит у цьому випадку є результатом саморозгортальних змін.

У табл. 1.1 наведені основні види бюджетного дефіциту.

Таблиця 1.1

Основні види бюджетного дефіциту

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ:				
за формою прояву	***за причинами виникнення***	***за напрямами фінансування***	***за періодом існування***	***за місцем виникнення***
1) відкритий	1) свідомий	1) пасивний	1) стійкий	1) зовнішній
2) прихований	2) вимушений	2) активний	2) тимчасовий	2) внутрішній

Бюджетний дефіцит можна класифікувати за формою виявлення на відкритий і прихований. Відкритий бюджетний дефіцит отримує офіційне схвалення Законом України та рішеннями місцевих рад, тоді як прихований

дефіцит не зафіксований жодними документами або законами, але потім стає відомим через збільшення обсягів доходів [2].

Також звичайно розрізняють стійкий і тимчасовий бюджетний дефіцит. Стійкий дефіцит характеризується тривалим періодом існування, тоді як тимчасовий виникає через тимчасові касові розбіжності між видатками та доходами, які виникають у момент виконання бюджету.

Важливо висвітлити певні відмінності окремих видів бюджетного дефіциту (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Окремі види бюджетного дефіциту

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ:		
Фактичний	Структурний	Циклічний
$D_f = T - (S_S + S_t)$, де D_f – фактичний дефіцит бюджету; T – податки; S_S – державні закупівлі; S_t – трансфертні платежі	$D_S = (Y_S \times t) - G_f$, де D_S – структурний дефіцит; Y_S – сукупний дохід держави при повній зайнятості; G_f – фактичні державні видатки; t – діюча податкова ставка	$D_r = D_f - D_S$, D_r – циклічний дефіцит; встановлює перевищення фактичного дефіциту (D_f) над структурним (D_S)

Коли ми аналізуємо фактичний дефіцит як різницю між поточними витратами та надходженнями держави, циклічний дефіцит є наслідком механізму, що дозволяє знизити рівень зайнятості та обсяг виробництва в умовах циклічних коливань, уникаючи постійних змін у економіці. З іншого боку, структурний дефіцит відображає розрив між доходами та видатками у ситуаціях повної економічної зайнятості [3].

Щодо фінансування дефіциту за рахунок державного боргу, виділяють операційний та первинний дефіцит. Первинний дефіцит виникає, коли розмір дефіциту відрізняється від обчисленого нарахування відсотків за борг, що є первинним показником. Випуск цінних паперів для фінансування дефіциту призводить до збільшення загальної суми заборгованості. У світовій економіці реальна процентна ставка визначає темпи росту ВВП, що призводить до зростання відсоткових витрат на обслуговування державного боргу, і, відповідно, до збільшення відношення державного боргу до ВВП [15].

Операційний дефіцит враховує витрати на виплату відсотків за державний борг із врахуванням інфляційної частки. При значних темпах інфляції різниця між номінальними та реальними процентними ставками може бути значною, що впливає на обсяг дефіциту бюджету.

У такому контексті дефіцит може бути класифікований за різними критеріями та показниками, що обумовлені причинами його виникнення [12].

На сьогоднішній день не всі причини виникнення бюджетного дефіциту вивчені. Зазначено, що цей дефіцит може виникати як внаслідок об'єктивних, так і суб'єктивних чинників.

Об'єктивні причини виникнення дефіциту виникають внаслідок необхідності збільшення бюджетних витрат у зв'язку з недостатністю потрібних доходів. Вони можуть бути вимушеними, коли створюється потреба у збільшенні видатків бюджету, і настрій або бажання влади абсолютно не мають відношення до відповідного державного фінансування, у той час як суб'єктивні причини, в основному пов'язані з недостатнім (недостатнім) фінансуванням і можуть бути виключеними взагалі.

Пасічник Ю.В. вказує, що державний дефіцит може бути покритий лише двома основними засобами – з внутрішніх та зовнішніх джерел. Для внутрішніх джерел може бути використана позика від Національного банку та продаж державних цінних паперів. Зовнішні запозичення можуть включати кредити від урядів інших країн і зовнішніх банків [3].

Бюджетний дефіцит можна також класифікувати за терміном створення на плановий та звітний. Плановий дефіцит виникає, коли схвалений обсяг збільшення видатків перевищує надходження. Звітний дефіцит виникає при складанні річного звіту про реальний обсяг дефіциту та виконання бюджету України. Зазвичай розміри цих дефіцитів не співпадають у подібних пропорціях [6].

Бюджетний дефіцит можна поділити на вимушений і свідомий. Вимушений дефіцит виникає, коли витрати перевищують звичайний обсяг через різні події, такі як надзвичайна ситуація, війна, епідемія, стихійне лихо,

економічна криза тощо. Свідомий бюджетний дефіцит виникає, коли є необхідність використовувати механізми оподаткування для стимулювання економіки в періоди її зменшення та забезпечення частини видатків за рахунок кредитних ресурсів. Узагальнену схему класифікації бюджетного дефіциту представлено у табл. 1.3 [16].

Таблиця 1.3

Узагальнена класифікація бюджетного дефіциту

Бюджетний дефіцит	за терміном виникнення	плановий
		звітний
	за місцем виникнення	зовнішній
		внутрішній
	за формою вияву	відкритий
		прихований
		квазіфіскальний
	за причинами виникнення	вимушений
		невимушений (свідомий)
	за напрямом дефіцитного фінансування	активний
		пасивний
	за критерієм визначення складових частин бюджету	фактичний
		структурний
		циклічний
	за терміном дії	тимчасовий
		стійкий
	за зв'язками із державним боргом	первинний
		операційний

1.2. Система управління дефіцитом бюджету

Дефіцит бюджету виступає як неодмінна складова фінансової системи держави та складна економічна категорія, що пройшла еволюцію у різні етапи розвитку суспільства, де відношення до цього явища змінювалися від негативного до прийнятного. Проблема формування бюджетного дефіциту, пошуку джерел його погашення та визначення оптимального розміру є ключовою при розробці довгострокового плану розвитку країни [20].

В умовах стабільного негативного балансу бюджету виникає потреба у формуванні ефективної системи управління бюджетним дефіцитом. Після кризового стану економіки, боргове фінансування стає необхідною складовою бюджетних відносин, і тут ключове завдання влади полягає у створенні ефективної системи управління дефіцитом бюджету. У вітчизняній науковій літературі немає єдиної думки щодо цього поняття, але більшість дослідників розглядає бюджетний дефіцит з точки зору фінансування, планування та оптимізації використання залучених коштів [19].

Дослідження різних джерел залучення коштів до бюджету включає розгляд боргового та фіскального методів покриття дефіциту, при цьому наголошується на необхідності оптимізації процесу залучення коштів з різних джерел.

Науковці різних країн, включаючи Т. Сарджента та Н. Воллеса, розробили моделі, що демонструють, що боргове фінансування в довгостроковій перспективі може призводити до збільшення інфляції. Таким чином, управління дефіцитом бюджету має на меті оптимізацію процесу залучення коштів із різних джерел.

Управління дефіцитом бюджету часто пов’язують із заходами, спрямованими на збалансування бюджету та досягнення соціально-економічного розвитку. Різні дослідники, включаючи А. І. Машка, розглядають управління дефіцитом бюджету як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення збалансованого розвитку країни [21].

М.Д. Пасічний вважає, що головною метою управління дефіцитом бюджету повинно бути ефективне використання залучених коштів. Він розглядає управління дефіцитом бюджету як сукупність методів, принципів та прийомів, спрямованих на залучення та ефективне використання фінансових ресурсів для покриття бюджетного дефіциту. Цей підхід може викликати дискусії через те, що його результати орієнтовані на короткостроковий період, в той час як сучасні тенденції у формуванні бюджетної політики все більше враховують стратегічний погляд [24].

У своїй роботі Т.Д. Сіташ визначає методи управління, які безпосередньо впливають на процес формування та управління дефіцитом бюджету. Він підкреслює важливість планування, заснованого на бюджетному прогнозуванні, яке має стати основою для всієї системи управління дефіцитом бюджету. Цей підхід заслуговує на увагу, оскільки ефективна система бюджетного прогнозування дозволяє довгострокове планування бюджетних відносин і обґрунтовує оптимальні методи управління бюджетним дефіцитом для досягнення стратегічних цілей бюджетної політики [27].

В навчальному посібнику «Бюджетна система» під редакцією Т.А. Говорушко управління дефіцитом бюджету розглядається як набір інструментів для оптимізації бюджетного дефіциту, спрямованих на збільшення доходів та зменшення видатків бюджету. Цей підхід має свої суперечності, оскільки розглядає управління дефіцитом бюджету не як стратегічне завдання, а як процес, спрямований на вирішення оперативних завдань бюджетної політики [28].

Професор В.М. Федосов зосереджується на виділенні окремого питання дефіцитного фінансування і його оптимізації з загального процесу бюджетного менеджменту. Його підхід включає в себе різні етапи управління, такі як вибір показників бюджетного дефіциту, розроблення методології їх розрахунку, визначення розмірів, джерел фінансування та інші [26].

Цей підхід до розуміння управління бюджетним дефіцитом визнається як успішний, але його акцент розташовано виключно на процесному підході. Натомість управління бюджетним дефіцитом розглядається як система, що складається з окремих елементів, чиє гармонійне функціонування спрямоване на досягнення цілей бюджетної політики.

І.В. Форкун спрямований на вдосконалення процесу управління. Моніторинг основних показників системи бюджетування займає центральне місце в механізмі управління бюджетним дефіцитом. Поліпшення бюджетного менеджменту через моніторинг основних показників, зокрема коефіцієнта дефіцитності бюджету, вважається шляхом оптимізації механізму управління

бюджетним дефіцитом. Хоча моніторинг є важливим етапом цього процесу, він не є його ключовим компонентом. Управління бюджетним дефіцитом має бути розглянуте комплексно, з урахуванням всіх елементів системи, щоб забезпечити досягнення довгострокових цілей бюджетної політики [31].

Незалежно від етапу розвитку держави, система управління дефіцитом повинна гарантувати ефективне використання залучених коштів. Багато дослідників наголошують на важливості стратегічного, середньострокового та поточного планування. Проте це планування слід поєднувати з постійним контролем на всіх етапах управління дефіцитом бюджету – попереднім, поточним і наступним. Контроль на всіх стадіях забезпечує прийняття оперативних рішень як під час планування, так і в процесі утворення та погашення бюджетного дефіциту.

Ключові елементи управління бюджетним дефіцитом включають бюджетне планування, ефективне залучення та використання коштів, а також постійний моніторинг на всіх етапах бюджетного процесу. На основі цих обов'язкових елементів системи управління дефіцитом бюджету можна визначити її як цілеспрямований комплекс заходів різного рівня, спрямованих на формування оптимального розміру бюджетного дефіциту та забезпечення ефективного використання залучених коштів [24].

Перевагою емісійного фінансування бюджетного дефіциту є швидкість його застосування, оскільки підготовка до друкування грошей є швидшою, ніж підготовка та реалізація запозичень. Також важливо відзначити, що цей метод фінансування відзначається невисокою вартістю залучення фінансових ресурсів, і вартість їх використання вища, ніж у випадку інших джерел. Грошова емісія як засіб фінансування бюджетного дефіциту є неприпустимою в більшості країн, включаючи Україну, через його суттєвий інфляційний вплив на економіку. Це обмеження визначене Бюджетним кодексом України [32].

Важливим джерелом фінансування дефіциту бюджету є приватизація, що стала розповсюдженою практикою в Україні протягом останнього десятиріччя. В.М. Федосов розглядає це як джерело фінансування дефіциту, а не як

бюджетний дохід. Зазначається, що уряд втрачає активи, адже приватизація зменшує його багатство. Оскільки надходження від приватизації є масштабними та одноразовими, традиційні методи вимірювання бюджетного дефіциту можуть не відображати потреб в запозиченнях [30].

У неемісійному фінансуванні дефіциту трансмісійний механізм відрізняється від емісійного. Уряд, запозичуючи кошти, не впливає на монетарні показники в межах країни. При фінансуванні дефіциту за рахунок продажу державних цінних паперів на зовнішньому фінансовому ринку в іноземній валюті уряд конвертує валюту за курсом Центрального банку, не випускаючи додаткової грошової маси, що не збільшує загальний обсяг грошей в країні [29].

При неемісійних джерелах покриття дефіциту бюджету не відбувається збільшення грошової маси в країні, тому дефіцит не може прямо впливати на динаміку зростання та темп інфляції. Наявність дефіциту може впливати на зростання цін через інфляційні очікування, які складно прогнозувати та оцінити вплив на темп інфляції. Інфляційні очікування служать засобом захисту виробників від можливого зростання цін у зв’язку із фінансуванням дефіциту. Це підтверджує той факт, що дефіцит, покритий державними запозиченнями, не може впливати на інфляцію в країні [33].

Д.С. Тарасюк зауважує, що головною метою інструментів ринку державних цінних паперів є покриття бюджетного дефіциту та реалізація інвестиційних проектів. Держава використовує ринок як засіб забезпечення макроекономічної стабільності, фінансуючи поточний бюджетний дефіцит, регулюючи грошову масу в обігу, забезпечуючи касове виконання державного бюджету, а також надаючи комерційним банкам доступ до дешевих та ліквідних фінансових активів тощо. Тут автор зосереджує свою увагу безпосередньо на функціональних можливостях державних цінних паперів [45].

Отже, можна говорити про методи фінансування дефіциту як про інструмент його управління. З усіх аспектів найбільш прийнятним методом фінансування є залучення коштів у формі боргових зобов’язань. Для держави

це означає використання ринку боргових інструментів. Важливо враховувати, що роль ринку облігацій перевищує функцію простого джерела фінансування. Ринки боргових інструментів відіграють критичну роль у створенні збалансованої фінансової системи, надаючи ліквідність, забезпечуючи сигнали для ефективного інвестування, а також створюючи альтернативи для домогосподарств та впливаючи на макроекономічну політику через швидку реакцію на зміни [41].

Аналіз поняття «дефіцит бюджету» розкриває його сутність як фінансового стану, коли витрати перевищують надходження у державний бюджет. Це не просто числовий показник, а складний економічний феномен, що виникає під впливом різноманітних чинників, таких як економічні коливання, політичні перешкоди та кризові ситуації.

Вивчення причин виникнення бюджетного дефіциту розкриває різноманіття об’єктивних та суб’єктивних чинників, які впливають на цей феномен. Підкреслюється, що проблема є комплексною, і для ефективного управління необхідно розглядати її з різних точок зору.

Класифікація дефіциту за різними критеріями дозволяє визначити його різні аспекти та види, враховуючи структурні та кон’юнктурні особливості. Це сприяє глибшому розумінню суті проблеми та розробці ефективних стратегій управління.

Система управління дефіцитом бюджету об’єднує різноманітні заходи, включаючи податкову політику, розподіл бюджетних ресурсів, контроль за витратами та ефективне управління державним боргом. Ці заходи спрямовані на забезпечення стабільності фінансової системи країни та покращення її фінансового стану.

РОЗДІЛ 2
БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Бюджетний устрій та бюджетна система України

Адміністративний устрій України базується на принципах державної організації та адміністративно-територіальному поділі, встановлених Конституцією України та іншими законодавчими актами

Кожна адміністративно-територіальна одиниця має свої державні органи влади, які здійснюють владні функції на відповідному рівні. Найвищим органом влади в кожній області є обласна рада, а найвищим виконавчим органом – обласна державна адміністрація. У містах із спеціальним статусом діє аналогічна система органів влади [36].

Кожна адміністративно-територіальна одиниця формує свою програму соціально-економічного розвитку та складає власний фінансовий план – бюджет. Це дає можливість враховувати особливості та потреби кожного регіону у процесі прийняття рішень та розподілу ресурсів.

Україна має унітарний характер адміністративного устрою, що означає централізований контроль та управління з боку центральної влади. Також існують механізми взаємодії та координації між різними рівнями влади для забезпечення єдиної соціально-економічної політики держави та раціонального використання ресурсів. Основні завдання управління бюджетною системою України включають справедливий розподіл ресурсів, забезпечення соціальних перетворень, координацію міжбюджетних відносин та забезпечення взаємопогодженості дій всіх рівнів бюджетної системи [25].

Україна є державою з унітарною адміністративно-територіальною структурою та двома рівнями бюджетної системи – державним та місцевим. Ці бюджети використовуються для розподілу та перерозподілу ВВП з метою

формування та використання центрального фонду грошових коштів для виконання різних функцій держави (економічних, соціальних, управлінських, оборонних).

Таким чином, структура та функціонування бюджетної системи в Україні визначаються державною організацією та адміністративно-територіальним розподілом, які включають в себе різні рівні бюджетів, враховуючи економічні відносини на законодавчому рівні [22].

Бюджетна система України представляє собою складну інституційну структуру, спрямовану на формування, розподіл та використання фінансових ресурсів у межах держави. Ця система базується на принципах конституційної влади, де визначаються повноваження та відповідальність різних рівнів влади щодо бюджетних питань.

Державний бюджет є основним фінансовим інструментом держави і визначається національними потребами та пріоритетами. Місцеві бюджети створюються на рівні обласних та міських рад для задоволення потреб конкретних територій.

Законодавча база бюджетної системи визначає порядок формування, затвердження та виконання бюджетів, а також механізми контролю за витратами та доходами. Прозорість, ефективність та відповідальність управління фінансовими ресурсами є ключовими принципами функціонування бюджетної системи України, спрямованими на досягнення сталого економічного розвитку та соціального благополуччя громадян [17].

Основними завданнями управління бюджетною системою України є:

- справедливий та неупереджений розподіл серед громадян та територіальних громад;
- здійснення соціальних перетворень;
- управління взаємовідносинами між бюджетами;
- забезпечення взаємопогодженості дій всіх ланок бюджетної системи;
- реалізація єдиної соціально-економічної політики держави та інші.

Організація, функціонування та управління бюджетною системою ґрунтуються на принципах бюджетного права, яке визначається як сукупність юридичних механізмів, що містять норми фінансового права. Ці норми регулюють відносини, які виникають, змінюються та припиняються у зв’язку з бюджетною діяльністю.

Перелік і характеристика нормативно-правових актів із регулювання бюджетної системи України подано у додатку А [23].

2.2. Аналіз бюджетного дефіциту України

Аналіз бюджетного дефіциту України має велике значення для різних сфер суспільного життя та економічного розвитку країни. Він дозволяє оцінити фінансову стійкість держави. Зростання дефіциту може свідчити про невідповідність між обсягом видатків та надходжень, що може призвести до фінансового дисбалансу та збільшення державного боргу. Також це допомагає визначити ефективність бюджетної політики. Великий дефіцит може бути результатом неефективного використання бюджетних коштів або недостатньої ефективності податкової системи. Бюджетний дефіцит впливає на економічну стабільність країни. Занадто великий дефіцит може викликати інфляцію та інші негативні економічні наслідки, впливати на курс національної валюти та інші елементи фінансової системи. Аналіз бюджетного дефіциту є важливим елементом фінансового моніторингу для розробки стратегій по його зменшенню та оптимізації бюджетної політики. Ретельне вивчення джерел та використання фінансових ресурсів може сприяти збалансованому розвитку країни та підвищенню рівня ефективності її фінансової системи [34].

Бюджетний дефіцит України у довоєнний період

В Україні, як і в інших країнах, існує бюджетний дефіцит, обумовлений дисбалансом економіки, зниженням доходів і зростанням видатків. Сучасна ринкова економіка не здатна самостійно позбутися бюджетного дефіциту без

вжиття відповідних заходів для стабілізації економіки. Для цього необхідно впровадження жорсткого режиму економії, який повинні дотримуватися всі державні та адміністративні структури.

Для аналізу рівня бюджетного дефіциту та його фінансування важливо вивчити взаємозв'язок і вплив дефіциту на ключові показники розвитку економіки країни. Почнемо з аналізу. Показники державного бюджету України на 2017-2021 рр. подано у додатку Б [37].

Дефіцит державного бюджету України зафіксовано у 2020 році, коли становив 2,8 рази більше, ніж у 2019 році (217,1 млрд грн проти 78 млрд грн).

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», було встановлено граничний обсяг дефіциту державного бюджету в сумі 220,86 млрд грн, а в 2021 р. – 274,5 млрд грн. З метою збалансування бюджетних цифр у внесених змінах до закону суттєво збільшено ліміт дефіциту, а також введено норму Бюджетного кодексу, яка обмежує максимальний розмір дефіциту на рівні не більше 3% ВВП з 1 січня 2021 року [40].

На практиці, дефіцит державного бюджету у 2021 році склав 197,9 млрд грн, що менше запланованого показника (246,6 млрд грн) на 19,7%. Це стало результатом невиконання плану видатків держбюджету на 5% (67,5 млрд грн). Така ситуація дозволила утримати дефіцит у межах встановлених законом лімітів. Цей дефіцит є частковим наслідком негативного впливу пандемії COVID-19 і враховує фінансування пріоритетних напрямків, таких як боротьба з пандемією, охорона здоров'я, освіта та соціальна підтримка. Зазначимо, що ця ситуація не є унікальною, і багато країн вжили суттєвих заходів щодо пом'якшення монетарної та фіскальної політики для подолання наслідків кризи, зокрема в сфері охорони здоров'я і фінансової допомоги малим підприємствам і населенню [42].

Протягом пандемії 2019-2021 рр. багато країн стали свідками значного зростання бюджетних дефіцитів. Політики можуть залишити собі спокусу зберігати високі бюджетні дефіцити, оскільки центральні банки продовжують впроваджувати так звану агресивну політику кількісного пом'якшення. Для

оцінки впливу бюджетного дефіциту на стабілізацію і розвиток економіки важливим є розрахунок відносних показників дефіцитності бюджету, таких як відношення дефіциту до загальних видатків бюджету та відношення дефіциту до ВВП, виражених у відсотках [38].

Фактичний рівень дефіциту склав 5,18% ВВП у 2020 р., порівняно з 1,96% ВВП у 2019 р., 1,6-1,66% у 2017-2018 рр. і 2,9% ВВП у 2016 р. Відношення доходів, видатків та дефіциту державного бюджету до ВВП довоєнного періоду (2016-2021 рр.) подано у додатку В.

Уряд України, намагаючись підтримати сукупний попит і пом'якшити наслідки економіко-епідеміологічної кризи, продовжив м'яку фіскальну політику у 2021 році, і згідно з Законом про бюджет на 2021 рік, граничний розмір дефіциту державного бюджету був встановлений на рівні 246,6 млрд грн або 3,5% ВВП [44].

У міжнародному контексті показник бюджетного дефіциту в Україні у 2021 р. виявляється на високому рівні, однак порівняно з іншими країнами з ринками, що формуються, і світом загалом, він не свідчить про надмірну м'якість фіскальної політики. Зокрема, згідно з даними МВФ, середній фіскальний дефіцит у країнах з ринками, що формуються, склав 8,5% ВВП у 2021 р., а в світі загалом – 8,2% ВВП.

Бюджетний дефіцит є невід'ємною частиною сучасної бюджетної політики держав, включаючи найбільш економічно розвинені країни Європейського союзу. Це свідчить про складну природу цього явища та його неоднозначні наслідки. В певних обставинах бюджетний дефіцит може бути благом для країни і виступати як антикризовий фактор, надаючи певний стимул для економіки. Однак у більшості випадків наслідки бюджетного дефіциту включають занепад соціально-економічного розвитку держави та пов'язані із скороченням інвестиційних процесів. У деяких випадках значний та тривалий дефіцит бюджету може призвести до швидкого дефолту [47].

Також існує пряма взаємозв'язок між бюджетним дефіцитом та державним боргом. Державний борг формується як різниця між накопиченою

сумою всіх позитивних сальдо бюджетів і сумою всіх від'ємних сальдо, тобто бюджетний дефіцит сприяє зростанню державного боргу. З іншого боку, збільшення боргу потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування [49].

Загальна сума державного боргу систематично зростала, за винятком 2019 року. Найбільше збільшення боргу відбулося у 2020 році, коли він зріс на 553,6 млрд грн. Урізноманітнення обсягу боргу в гривнях і доларах США пояснюється зміцненням гривні. Ураховуючи граничний рівень державного боргу, який встановлений на рівні 60% ВВП згідно з Бюджетним кодексом України та Маастрихтською угодою, можна констатувати, що протягом досліджуваного періоду Україна залишалася в межах цього ліміту, за винятком окремих років.

На кінець 2021 року рівень державного і гарантованого державою боргу в Україні становив майже 49% ВВП. Це значення є нижчим, ніж середні рівні в країнах з ринками, що формуються (66,7% ВВП), і значно нижчим за середньосвітовий показник (103,2% ВВП). Такий стан речей свідчить про важливість оптимізації боргової політики в Україні для уникнення можливої боргової кризи [14].

Наявність бюджетного дефіциту, в загальних рисах, є негативним явищем, проте це само по собі не свідчить про незбалансованість бюджету в цілому. Під час формування та затвердження бюджету визначаються джерела фінансування, і відсутність балансу може бути виправлена відповідними засобами. Це складне економічне явище включає різноманітні аспекти соціально-економічного розвитку держави.

Згідно з Бюджетним Кодексом, джерелами фінансування бюджетного дефіциту є різні кошти, такі як державні внутрішні та зовнішні запозичення, прибутки від приватизації державного майна, повернення бюджетних коштів з депозитів та інші. Важливо відзначити, що емісійні кошти Центрального банку не є джерелом фінансування дефіциту бюджету [13].

Основним джерелом фінансових ресурсів для покриття дефіциту бюджету були державні внутрішні та зовнішні запозичення. Загалом можна визначити тенденцію до збільшення цього показника протягом досліджуваного періоду, за винятком 2018 року. У 2021 році обсяг державних запозичень становив 639,6 млрд грн, із загальною сумою внутрішніх запозичень 389,2 млрд грн.

Крім того, Міністерство фінансів систематично проводило аукціони для розміщення облігацій внутрішніх державних позик, зокрема тих, що мали строк погашення 7 років. На внутрішньому ринку відбулося розміщення облігацій в гривні та іноземній валюті, які використовувалися для фінансування державного бюджету [14, 35].

Зовнішні запозичення становили значну частину, при цьому обсяг в національній валюті склав 250,4 млрд грн, із яких 232,4 млрд грн було спрямовано на загальний фонд державного бюджету, а 18,0 млрд грн використано для спільних проектів з міжнародними фінансовими організаціями та партнерськими країнами.

Крім того, у 2021 році було продовжено впровадження проектів, таких як "Модернізація системи соціальної підтримки населення України" та "Поліпшення охорони здоров’я на службі у людей". Також була укладена нова угода щодо Додаткового фінансування для подолання наслідків пандемії COVID-19, із Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) отримано 291 млн доларів [39].

У 2020-2021 роках Україна активно участь у міжнародних капіталовій ринку та випускала єврооблігації. Крім того, надходження від приватизації державного майна стали додатковим джерелом фінансування. Наприклад, у 2021 році фактично отримано 2,1 млрд грн, порівняно з ухваленими Верховною Радою України 500 млн грн.

Оцінка впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси в державі є складною, і сучасна фінансова наука висловлює неоднозначні погляди. Важливо враховувати різні чинники та способи впливу дефіциту на

розвиток економіки, соціальну сферу та рівень соціального захисту населення. Більшість теоретиків та практиків схильні думати, що бюджетний дефіцит має негативний вплив, зокрема, через ризик економічної діяльності країни, інфляційні тенденції, кризу фінансів та грошової системи, а також зростання диференціації доходів [43].

Фактичний прожитковий мінімум, розрахований на основі середніх цін на товари та послуги, а також тарифів на комунальні послуги, завжди був вищим за законодавчо встановлений прожитковий мінімум. Це свідчить про те, що всі виплати, які прив'язані до законом встановленого мінімуму і надаються державою, є недостатніми і не відображають реальної економічної ситуації в країні. Навіть з усім зниженням відсотку осіб із доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (з 35,7% у 2017 році до 23,2% у 2021 році), можна визначити, що практично четверта частина населення живе за межами бідності. У той самий час рівень розшарування за доходами, виражений квінтильним коефіцієнтом, що показує співвідношення між всіма доходами найбільш та найменш забезпечених 20% населення, що було відсортовано за середньодушовими еквівалентними доходами, зростає (з 3,6 у 2017 році до 4,2 у 2021 році) [46].

Як було показано раніше, бюджетний дефіцит протягом розглянутого періоду не перевищував 3% у 2016-2019 роках і становив 5% у 2020 році, що відповідає загальносвітовій тенденції в контексті боротьби країн із пандемією COVID-19. Згідно зі статистичними даними, інфляція в Україні зменшувалася протягом цього періоду, з 13,7% у 2017 році до 10% у 2021 році.

Оцінюючи макроекономічну ситуацію в країні, можна зробити висновок, що економіка України залишається в стані глибокої інвестиційної кризи. Протягом багатьох років вона не отримувала достатніх інвестицій, особливо у виробничий капітал. Зниження валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) на 63,2 відсоткових пункти протягом 2016-2021 років свідчить про цю тенденцію [25, 48].

Капітальні інвестиції є ключовим фактором економічного розвитку, але в Україні рівень ВНОК вдвічі менший за середньосвітовий, що вказує на недостатність інвестицій для модернізації економіки. Прямі іноземні інвестиції також показують негативну динаміку, зазначаючи значний спад та неспроможність відновлення.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій на кінець 2021 року становить менше, ніж 2013 році, що свідчить про втрату Україною інвестиційної привабливості у зв'язку з анексією окремих територій. Значна частина кваліфікованої робочої сили виїжджає на заробітки та працює в розвинених країнах, а сировина експортується без мит і квот. Недолік системної політики стимулювання інвестицій у виробничий сектор та недостатня довіра до уряду також сприяють цьому становищу. За останні роки внутрішні інвестори продовжують спрямовувати зароблені кошти за межі країни [51].

Умови фінансування витрат розглядаються в умовах обмежених ресурсів. Державний бюджет не здатний покрити всі витрати, визначені законом на 2021 рік. Державна казначейська служба уповільнила фінансування всіх видатків, крім тих, які вважаються захищеними. Це сталося через те, що рівень доходів бюджету був недостатнім. Уряд витратив всього 45,8 млрд грн на капітальні видатки за три квартали 2021 року з запланованих 112,6 млрд грн. Програми, які залишились без фінансування, включають проекти з реконструкції палаців спорту, будівництво станцій метро та об'єкти культури [50].

Негативні наслідки також стосуються соціального захисту, екології та будівництва. Певні медичні програми, пріоритетні в умовах пандемії, також залишилися без фінансування. Уряд має проблеми із забезпеченням фінансів для програми з реконструкції об'єктів загальнодержавного значення в сфері культури та інших важливих ініціатив.

Сприяючи стратегічній меті країни залучати фінансові ресурси та покращувати інвестиційний клімат, важливо уникати погіршення бізнес-клімату, підвищення податкових ставок та побоювання брати в борг. Необхідно

надавати підтримку бізнесу та зберігати наявні інвестиції, щоб забезпечити стабільність економіки та зберегти працездатний робочий потенціал [53].

Бюджетний дефіцит України воєнного періоду

Повне військове вторгнення рф та активні бойові операції, які тривають в Україні з 24 лютого 2022 року, призвели до значних людських втрат серед цивільного населення, переміщення мільйонів осіб, серйозних руйнувань житлових та соціальних будівель, призупинення виробничої та економічної діяльності, що суттєво ударило по всім галузям економіки, соціальній та фінансовій системі країни [46].

У зв’язку з введенням воєнного стану, Уряд негайно вжив заходів щодо переорієнтації бюджету країни на потреби оборони та проведення необхідних соціальних та гуманітарних витрат, спрямованих на підтримку населення та внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечення роботи критичної інфраструктури.

З огляду на дефіцит внутрішніх ресурсів в умовах виснаженої війною економіки, значна зовнішня допомога від міжнародних партнерів дозволила фінансувати всі пріоритетні витрати вчасно та в повному обсязі: пенсії, соціальні виплати, зарплати медичного та освітнього персоналу, витрати на безпеку і оборону, охорону здоров’я, освіту та інше [52].

Військова агресія Росії привела до змін в державному бюджеті, де видатки зросли з 27,4% ВВП у 2021 році до 54,9% у 2022 році, що передусім пов’язано з істотним збільшенням фінансування сектору оборони та безпеки. Як результат, Державний бюджет України був виконаний із рекордним для незалежності рівнем дефіциту у сумі 914,9 млрд гривень, але в межах граничного показника, затвердженого Законом України "Про Державний бюджет України на 2022 рік".

На сьогоднішній день жодна сфера в Україні не залишилася поза впливом російської агресії, що призвела до прямих та опосередкованих збитків через руйнування логістичних зв’язків та інфраструктури. Більшість промислових

підприємств на сході та півдні країни зазнали серйозних руйнувань їхніх виробничих комплексів [57].

Згідно з даними Мінагрополітики, підприємства агропромислового комплексу, які колись забезпечували близько 40% валютної виручки від експорту товарів, в 2022 році зібрали лише близько 60 млн тонн зернових та олійних культур, що практично вдвічі менше, ніж у 2021 році (108 млн тонн).

За даними Держстату, за період січень-вересень 2022 року практично всі сектори промисловості відзначили зменшення в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. Добувна промисловість скоротилась на 27,1%, переробна промисловість – на 40,3%, в тому числі виробництво харчових продуктів на 19,4%, текстильне виробництво на 31,5%, виробництво коксу, нафтопереробка на 62,1%, виробництво хімічних речовин та хімічної продукції на 62%, металургійне виробництво на 62,1%, машинобудування на 42,6%, а постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря скоротилося на 27,9% [54].

Військові події, масова міграція населення, спад виробництва та економічна неактивність суттєво позначилися на транспортній сфері, де обсяги вантажообігу та пасажирообігу за період січень-вересень 2022 року скоротилися відповідно на 39,4% та 51,4%.

Будівництво, як і більшість інших галузей, відчуло значні втрати та зменшення активності, зазнавши зниження на 65,3% за січень-вересень 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Це стосується як будівництва будівель (зменшення на 62,5%), так і будівництва інженерних споруд (зменшення на 67,6%).

Однак роздрібна торгівля виявилася однією з небагатьох галузей, яка швидше адаптувалася до нових умов роботи, зменшившись лише на 20,1% за січень-вересень 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Це є найменшим падінням серед інших секторів реального сектору економіки [58].

Споживча інфляція у 2022 році продемонструвала кращі показники, ніж очікувалося, зростаючи на 26,6% у порівнянні з груднем попереднього року. Це

було викликано факторами, такими як руйнування логістичних шляхів, окупація південних регіонів та зменшення обсягу врожаю.

З метою збереження макроекономічної стабільності в Україні, Національний банк України при введенні повномасштабного вторгнення запровадив режим фіксованого обмінного курсу гривні до долара США. Цей режим включає в себе встановлення фіксованого офіційного обмінного курсу та введення адміністративних обмежень, зокрема щодо валютних операцій та руху капіталу. Починаючи з 21 липня 2022 року, курс долара був зафіксований на рівні 36,57 гривень за долар США [55].

Протягом 2022 року, для підтримки макрофінансової стабільності, Україні допомагали міжнародна фінансова допомога та відновлення експортних надходжень. Це призвело до зменшення волатильності на валютному ринку та поступової стабілізації інфляційних та девальваційних очікувань.

Незважаючи на великі виклики, міжнародні резерви України на початку 2023 року становили близько 28,5 мільярда доларів США. Протягом 2022 року ці резерви зменшилися на 7,9%, але завдяки валютним надходженням від міжнародних партнерів, обсяг міжнародних резервів забезпечує фінансування на 3,6 місяця майбутнього імпорту [56].

За результатами 2022 року, профіцит поточного рахунку платіжного балансу склав 8,6 мільярда доларів США. Ключовим чинником утворення профіциту стали гранти від міжнародних партнерів та скорочення виплат за інвестиційними доходами. Водночас, негативне сальдо торгівлі товарами та послугами зросло через стрімке зменшення експорту товарів та послуг на 29,9%, в той час як імпорт зменшився лише на 3,9%. Дефіцит торгівлі товарами та послугами у 2022 році склав 23,8 мільярда доларів США, що порівняно з дефіцитом у 2,7 мільярда доларів США у 2021 році.

Експорт товарів у 2022 році скоротився на 35,1%, досягнувши 40,9 мільярда доларів США. Головним чинником цього зменшення стало скорочення експорту металів на 62,6% та продовольчих товарів на 15,5%,

зокрема експорту зернових на 26,2%. Зменшився також експорт інших товарних груп, таких як мінеральні продукти (-47,8%), машинобудівельна продукція (-40,6%) та хімічна продукція (-47,4%) [55].

Блокуванням морських торгівельних шляхів Росією та іншими логістичними проблемами в 2022 році найбільше скоротився експорт до країн Азії (-58,2%), зокрема до країн ЄС зросла на 8,5%, а їхня частка в експорті збільшилася з 36,4% у 2021 році до 23,4% у 2022 році.

Імпорт товарів зменшився на 20,3% у 2022 році, досягаючи 55,6 мільярда доларів США. Енергетичний імпорт скоротився на 8,9%, а неенергетичний імпорт, зокрема машинобудівельної продукції (-32,3%), хімічної промисловості (-34,4%), продовольчих товарів (-22,7%) та металів (-40,7%), також відчув зменшення [54].

У 2022 році найбільше скоротився імпорт із країн СНД (-66,7%), тоді як імпорт з країн ЄС зрос на 4,9%, з Азії – на 13,9%, з Америки – на 33,3%.

Внаслідок збройної агресії рф проти України та потреби надання соціальної підтримки населенню, виникла необхідність у значному фінансовому забезпеченні для вирішення цих викликів. Це привело до суттєвого збільшення дефіциту державного бюджету. Таким чином, Уряд України змушений був тимчасово призупинити законодавчо встановлені обмеження на максимальний розмір дефіциту (що становить 3% прогнозованого номінального ВВП) на 2022 рік та розробити державний бюджет з максимальним обсягом дефіциту у розмірі 1497,2 млрд гривень, або 31,7% прогнозованого обсягу ВВП [57].

Протягом року, при врахуванні фінансування нагальних потреб, що виникли через війну, річний плановий показник дефіциту державного бюджету був систематично перегляданий і становив 1536,6 млрд гривень. Фактично, дефіцит державного бюджету у 2022 році склав 914,9 млрд гривень, що становить 59,5% річного плану і відповідає 18,6% очікуваному обсягу ВВП.

Основним джерелом фінансування державного бюджету в 2022 році стали державні внутрішні та зовнішні запозичення. Усього протягом 2022 року

державні запозичення склали 1309,1 млрд гривень. На внутрішньому ринку, Міністерство фінансів регулярно проводило аукціони з розміщення різних видів облігацій внутрішніх державних позик, які номінувалися в національній та іноземній валюті. Загалом, внутрішні державні запозичення досягли 666,9 млрд гривень [51].

Ці кошти включають 266,9 млрд гривень, отриманих від розміщення облігацій внутрішніх державних позик, зокрема військових облігацій на аукціонах, з яких 197,2 млрд гривень становлять військові облігації. З початком повномасштабної війни, військові облігації стали ефективним інструментом інвестування, доступним для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. Залучено понад 350 тисяч нових громадян, які інвестували понад 10 млрд гривень, що значно сприяло фінансуванню військових та соціальних потреб держави [50].

Крім того, велике значення для забезпечення фінансування має зовнішнє запозичення, включаючи кредити від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів.

Державні зовнішні запозичення до державного бюджету в 2022 році становили 612,2 млрд гривень, з яких 48,0 млрд гривень були отримані від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів і направлені до спеціального фонду на впровадження спільних проектів [48].

Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Європейська Комісія, реагуючи на російську агресію, надали кредити у 2022 році. МВФ надавав кредити через інструмент швидкого фінансування (RFI) на суму 88,2 млрд гривень, Європейська Комісія – надала макрофінансову допомогу на суму 256,4 млрд гривень. Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком, Німецькою кредитною установою для відбудови та Японським банком міжнародного співробітництва було надано кредити на суму 82,7 млрд гривень, а країни-партнери, такі як Канада, Італія, Нідерланди та Франція, надали фінансову підтримку [52].

Для зменшення боргового навантаження на державний бюджет в 2022 році застосовувалися заходи з привертання грантових коштів, що не призводить до збільшення боргу. Україна посилила співпрацю зі Світовим банком та створила нові платформи для фінансової підтримки, такі як Цільовий фонд багатьох донорів та Український фонд допомоги, відновлення та реконструкції.

Надходження від приватизації державного майна допомогли у покритті дефіциту, хоча сума (1,7 млрд гривень) була нижча від планованого річного показника [49].

Україна вчасно та в повному обсязі виконала свої боргові зобов'язання, отримавши відстрочку від кредиторів G7 та Паризького клубу до кінця 2023 року, з можливістю продовження до 2024 року. Заходи зі зменшення боргового навантаження заощадили близько 6 млрд доларів США.

Огляд зовнішнього боргу також вказує на позитивні результати в управлінні державним боргом та підтримку іноземних інвесторів. Загальна сума, спрямована на погашення основної суми державного боргу, становила 448,6 млрд гривень, а на його обслуговування – 156,5 млрд гривень. Станом на 31 грудня 2022 року державний борг України становив 3715,1 млрд гривень, що відповідає 75,4% до очікуваного ВВП [56].

З початку поточного року дефіцит загального фонду державного бюджету склав 401,9 мільярда гривень, із них у травні ця сума становила 91,3 мільярда гривень.

Навіть при значному дефіциті бюджету ситуація є керованою. За її словами, уряд спільно з урядовими представниками постійно взаємодіє з міжнародними партнерами для забезпечення необхідного обсягу кредитної допомоги для покриття дефіциту [57].

За період до травня видатки загального фонду становили 1,143 трлн гривень, при цьому в травні витрати склали 277,4 мільярда гривень, і основною статтею видатків залишається оборона.

За перші 5 місяців 2023 року надходження загального фонду державного бюджету склали 1,481 трлн гривень, із них зовнішні джерела становили 723,8 млрд гривень (практично половину), а внутрішні – 757,4 млрд гривень.

У травні надходження загального фонду державного бюджету склали 328,3 млрд гривень, із них внутрішні джерела склали 209,2 млрд гривень, а зовнішні – 119,1 млрд гривень [58].

У травні податкові надходження вперше за останній час перевищили зовнішні запозичення. Податкові органи зібрали 101,2 млрд гривень, зовнішні запозичення склали 73,4 млрд гривень, внутрішні запозичення (ОВДП) – 68,6 млрд гривень, грант від США – 45,7 млрд гривень, а доходи, що адмініструються митними органами, – 29,6 млрд гривень [54].

У листопаді 2023 року дефіцит державного бюджету України досяг рекордного показника для цього року і склав 145,1 млрд гривень, що порівняно з 98,4 млрд гривень у жовтні та 87,0 млрд гривень у вересні, як повідомило Держказначейство в оперативних даних, які в п’ятницю були оприлюднені Міністерством фінансів.

Зазначається, що за загальним фондом дефіцит зрос до 162,5 млрд гривень, порівняно з 87,7 млрд гривень у жовтні та 85,6 млрд гривень у вересні.

Мінфін підкреслив, що касові видатки держбюджету в листопаді збільшилися до 337,9 млрд гривень після зниження до 292,1 млрд гривень у жовтні з вересневих 444,8 млрд гривень.

За загальним фондом видатки зросли до 286,3 млрд гривень, порівняно з 228,1 млрд гривень у жовтні та 230,2 млрд гривень у вересні [53].

Міністерство фінансів вказало, що надходження до загального фонду держбюджету у листопаді 2023 року зменшилися до 121,7 млрд гривень з 139,4 млрд гривень у жовтні та 144,1 млрд гривень у вересні. Водночас грантової міжнародної допомоги від США, яка становила в попередні два місяці від 42 до 45,7 млрд гривень, не було.

Варто відзначити, що, хоча Держподатслужба виконала план на 0,9%, або 0,8 млрд гривень, Держмитслужба не досягла його на 22%, або 9,3 млрд

гривень. Мінфін пояснює цю ситуацію блокадою польськими перевізниками українського кордону, яка розпочалася 6 листопада [56].

За період січень-листопад цього року касові видатки держбюджету склали 3 трлн 451,8 млрд гривень, зокрема за загальним фондом – 2 трлн 632,3 млрд гривень, або 93% від розпису, порівняно з 95,1% у попередньому місяці.

Доходи держбюджету за 11 місяців склали 2 трлн 397,3 млрд гривень, зокрема за загальним фондом – 1 трлн 536,0 млрд гривень, з яких 404,9 млрд гривень становить грантова міжнародна допомога (США – 398,5 млрд гривень).

За цей період держбюджет був виконаний із дефіцитом 1 трлн 45,1 млрд гривень, зокрема за загальним фондом – 1 трлн 85,6 млрд гривень, що відповідає запланованому дефіциту загального фонду в розмірі 1 трлн 713,2 млрд гривень [54].

6 жовтня 2023 р. Верховна Рада затвердила зміни до держбюджету-2023, збільшивши видатки на 317,1 млрд гривень, зокрема виділивши 302,6 млрд гривень додаткового фінансування на сектор безпеки і оборони. Основним джерелом було зростання державних запозичень на 290,7 млрд гривень, зокрема внутрішніх на 207,6 млрд гривень.

Доходи держбюджету було збільшено на 26,1 млрд гривень – до 1 трлн 416,4 млрд гривень, зокрема за загальним фондом – до 1 трлн 253,9 млрд гривень. Новий розмір видатків держбюджету становив 3 трлн 393,0 млрд гривень, зокрема за загальним фондом – 3 трлн 94,5 млрд гривень, а граничний розмір дефіциту – 2 трлн 10,35 млрд гривень, зокрема за загальним фондом – 1 трлн 834,6 млрд гривень [53].

Мінфін уточнив, що податок на додану вартість (ПДВ) від вироблених в Україні товарів у листопаді становив 22,9 млрд гривень, порівняно з 22,8 млрд гривень у жовтні. Відшкодування ПДВ залишилося на рівні 9,9 млрд гривень.

Імпортний ПДВ додав бюджету ще 30,8 млрд гривень (у жовтні – 38,6 млрд гривень), податок на прибуток підприємств – 31,1 млрд гривень (2,6 млрд гривень), податок на доходи фізичних осіб та військовий збір – 15,1 млрд гривень (14,8 млрд гривень), рентна плата за користування надрами – 4,5 млрд

гривень (2,4 млрд гривень). Акцизний податок приніс ще 7,6 млрд гривень (8,2 млрд гривень), ввізне і вивізне мито – 2,2 млрд гривень (2,9 млрд гривень).

Надходження ЄСВ до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування в листопаді 2023 року знизилися до 40,5 млрд гривень із 41,1 млрд гривень у жовтні, додав Мінфін [58].

Мінфін вказав, що фактичні державні запозичення до загального фонду держбюджету в листопаді 2023 року зросли до 129,8 млрд гривень з 122 млрд гривень у жовтні. Сумарно за 11 місяців вони склали 1 трлн 471,2 млрд гривень, що відповідає 85,7% плану.

Зокрема, за січень-листопад було отримано 508 млрд гривень від розміщення ОВДП, з яких 151,9 млрд гривень становлять іноземні кошти ($3 млрд 385,2 млн та €709,3 млн). Продаж ОВДП у листопаді приніс 56 млрд гривень, порівняно з 63,8 млрд гривень у жовтні, включаючи скорочення доларових розміщень до $286,9 млн із $572,6 млн [55].

Платежі з погашення державного боргу в листопаді 2023 року зросли до 35,8 млрд гривень, порівняно з 32,7 млрд гривень у жовтні, в той час як витрати на обслуговування збільшилися до 37,5 млрд гривень із 15,3 млрд гривень.

Мінфін підкреслив, що ролловер за ОВДП за 11 місяців був повністю забезпечений, і залучені за ОВДП кошти повністю задовольнили виплати за ними [50].

2.3. Вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави

Вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави є складним і багатогранним явищем. Економічні наслідки дефіциту можуть виявлятися через кілька каналів. По-перше, збільшення державного боргу та обслуговування його відсотків може призвести до зниження доступності бюджетних коштів для інших важливих галузей, таких як освіта, охорона здоров’я чи соціальна підтримка.

Дефіцит також може вплинути на макроекономічну стабільність через збільшення інфляції та викликані нею негативні ефекти на покупців інвестицій та споживчих товарів. Крім того, бюджетний дефіцит може створити урядові тиск на збільшення податків або зменшення витрат, що також може вплинути на ділову активність та економічний зріст [54].

У сфері безпеки держави бюджетний дефіцит може викликати проблеми, оскільки фінансування оборонних витрат може бути обмеженим. Це може позначитися на здатності держави виконувати свої обов’язки забезпечення національної безпеки та відстоювання інтересів у міжнародному вимірі [51].

Додатково, важливим аспектом впливу бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави є можливість виникнення економічних криз, що ставлять під загрозу стабільність країни. Збільшення державного боргу може призвести до підвищення ризику фінансових зрушень та негативно вплинути на кредитний рейтинг країни [50].

Економічна нестабільність, пов’язана з бюджетним дефіцитом, може створювати невизначеність для бізнесу та інвесторів, що призводить до менш активного інвестування та зростання ринкової нестабільності. Це, в свою чергу, може вплинути на зайнятість, рівень життя громадян та загальний економічний розвиток країни.

З точки зору національної безпеки, недостатнє фінансування оборонних сил та інших аспектів безпеки може створити прогалини в системі захисту країни від зовнішніх загроз. Забезпечення адекватного фінансування сил безпеки та інфраструктури є ключовим для збереження суверенітету та ефективного відстоювання національних інтересів [48].

Для України, питання стосовно державного дефіциту визнається як довгострокове в економіці, оскільки бюджетний дефіцит відіграє ключову роль у фінансовому стані держави і може впливати на економічний розвиток.

В наш час більшість вчених-теоретиків та економістів в світі приймають твердження, що дефіцит державного бюджету має критичний вплив на економіку суспільства. Це обумовлено тим, що бюджетний дефіцит сприяє

зниженню рівня податкової системи країни та пониженню мотивації громадян до праці [46].

Однією з найкритичніших наслідків бюджетного дефіциту може стати інфляція, яка викликає економічну нерівновагу та сприяє зростанню державного боргу. У разі неефективного управління ця ситуація може викликати кризові події [47].

Важливо відзначити, що існує простий зв'язок між рівнями бюджетного дефіциту та державного боргу. Збільшення боргу вимагає додаткових видатків бюджету на обслуговування, що призводить до зростання бюджетного дефіциту. Таким чином, утворюється борговий ланцюг: бюджетний дефіцит – державні запозичення – державний борг – платежі за боргом – бюджетний дефіцит.

Такий ланцюг заборгованості може призвести до серйозних негативних наслідків, зокрема до дефолту. Дефолт оголошується, коли держава не в змозі вчасно та повністю погасити свій борг. У такому випадку проводяться переговори з кредиторами щодо перерозподілу частки боргу на зменшення, а іншу частину сплатити в подальшому. Неприйнятний варіант виникає, коли країна відмовляється від погашення позики. Зазначимо, що в Україні подібних випадків не траплялося, а зараз більшість країн світу відтермінували погашення державного боргу України [41].

Для компенсації бюджетного дефіциту країні доводиться залучати фінансування, а в разі дефолту необхідно зменшити саме бюджетний дефіцит. Це може бути досягнуто збільшенням доходів або скороченням видатків. Проте в умовах складної економічної ситуації очікувати значного зростання доходів не реалістично. Відповідно, країна скорочує витрати, що призводить до зменшення різноманітних соціальних ініціатив та інвестиційних програм влади. Зазвичай, це великі витрати, які можна скоротити, але це може стати неефективним для країни. Однак в подальших періодах наслідки можуть стати більш примітивними, що призведе до зниження рівня інфраструктури [39].

Щорічне зростання дефіциту, зумовлене неврівноваженістю державного бюджету України та неповним або несвоєчасним покриттям його джерел, представляє серйозний ризик для бюджетної безпеки держави. Проте формування бюджетної безпеки піддаватиметься впливу також різноманітних загроз. Загроза бюджетній безпеці може виникнути внаслідок взаємодії негативних передумов та факторів, які заважають повному задоволенню бюджетних інтересів та сприяють відхиленням у бюджетній системі та процесі [38].

Між ключові загрози, які можуть негативно впливати на бюджетну безпеку держави, призводячи до значного економічного збитку, можна віднести наступні аспекти:

1) неефективність податкової системи;

2) зменшення податкової бази та відмова господарських суб'єктів від виконання податкових зобов'язань;

3) низька ефективність системи контролю за витратами бюджетних коштів;

4) нецільовий розподіл державних коштів, зосереджених переважно на споживанні, а не на розвитку;

5) невиконання юридичними особами своїх зобов'язань за іноземними кредитами, що надані під гарантії уряду;

6) невчасне прийняття бюджету та подання звітності про його виконання [43].

Проблема податкового перевантаження також створює ризик для бюджетної безпеки. У сучасній економіці податки відіграють важливу роль як головне джерело надходжень до державного бюджету. Однак високий рівень сплати податків може уповільнити економічний розвиток, створюючи загрозу економічній безпеці держави. Надто важливо досягти рівноваги між користю та обтяжливістю оподаткування, забезпечуючи баланс між потребами і можливостями влади і громадян в контексті приватних інтересів [38].

Безпека державного бюджету є надзвичайно важливою і вимагає заходів для захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз. Цей захист досягається завдяки здатності органів державної влади розподіляти бюджетні надходження для виконання функцій держави. Створюючи бюджетну безпеку, влада повинна враховувати наступні ключові аспекти:

1. Урахування потреб всіх економічних закономірностей.
2. Вивчення та удосконалення попереднього досвіду бюджетного та фінансового розвитку.
3. Аналіз та врахування досвіду інших країн.
4. Врахування конкретного етапу розвитку суспільства та унікальності внутрішнього та міжнародного становища.
5. Забезпечення комплексного підходу до планування та впровадження заходів бюджетної політики, включаючи фінанси, ціноутворення, кредит та заробітну плату [34].

Отже, бюджетна безпека є важливою перевагою для розвитку бюджетної системи України, і необхідно вживати суттєві заходи для її посилення. Для збільшення рівня бюджетної безпеки слід розглядати комплекс продуктивних заходів, таких як оптимізація структури державного боргу між короткостроковими та довгостроковими запозиченнями, забезпечення ефективного та прозорого управління борговими зобов’язаннями держави, контроль за державними кредитами та впровадження інвестиційного напряму державних позик [32].

Бюджетний устрій та бюджетна система України представляють собою складну структуру, що регулює фінансові відносини у сфері публічних фінансів. Бюджетний устрій визначає організаційні та функціональні аспекти бюджетної системи, включаючи розподіл фінансових повноважень між різними рівнями влади та органами управління. Бюджетна система охоплює сукупність законів, нормативних актів і процедур, що регулюють формування, виконання та контроль за використанням бюджетних коштів. Український бюджетний устрій базується на принципах децентралізації та фінансової автономії місцевих

громад, забезпечуючи рівноправне розподілення фінансових ресурсів між обласними та місцевими бюджетами.

Вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави є складною проблемою, що вимагає уважного аналізу. Великий бюджетний дефіцит може призводити до накопичення державного боргу та збільшення витрат на його обслуговування, що загрожує фінансовій стабільності. Обмеження бюджетних видатків може вплинути на соціальні програми та економічний розвиток. Неврегульований бюджетний дефіцит може призвести до інфляції та інших економічних негараздів.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Джерела фінансування бюджетного дефіциту України є складним і багатоплановим процесом, який включає різноманітні механізми та інструменти. Першочерговим джерелом є надходження податків, що включають податки на прибуток, ДПІ, ПДВ, акцизи, податок на нерухомість та інші. Емісія грошей та залучення кредитів, які надаються Національним банком України та іншими фінансовими установами, також є важливим джерелом покриття дефіциту [32].

Прибуткова частина державного бюджету формується через використання доходів від приватизації, продажу державних облігацій та інших фінансових інструментів. Міжнародні фінансові інституції та зовнішні кредити можуть виступати як важливі джерела фінансування для покриття дефіциту, забезпечуючи доступ до міжнародних ресурсів та кредитних ліній.

Паралельно із цим, розширення бюджетного дефіциту може вимагати реформування системи соціальних витрат, підвищення ефективності державного управління та залучення інвестицій для стимулювання економічного зростання. Такий підхід до джерел фінансування бюджетного дефіциту спрямований на збалансований розвиток та стійке економічне управління [29].

Додатковими джерелами фінансування бюджетного дефіциту можуть бути неспрямовані доходи, такі як продаж майна та нерухомості держави, а також доходи від різних санкцій та штрафів. Контроль над витратами та їх оптимізація є важливим елементом управління бюджетним дефіцитом, що включає аналіз та перегляд програм соціального забезпечення, підтримки підприємств та інших видаткових пунктів [27].

Важливим кроком у забезпеченні сталості фінансів держави є погашення боргових зобов’язань та оптимізація умов кредитування. Укладення сприятливих угод з кредиторами та вдосконалення кредитного менеджменту може зменшити фінансове навантаження та вплив на економічну стійкість країни.

Загальний підхід до оптимізації бюджетного дефіциту включає не лише пошук нових джерел фінансування, але й систематичний аналіз та перегляд витрат, акцент на реформуванні економіки та ефективному управлінні фінансами. Розуміння та управління цими аспектами сприяє покращенню стану бюджету та сприяє сталому розвитку економіки та безпеці держави [26].

Оптимізація дефіциту державного бюджету в Україні також може включати в себе посилення контролю за боротьбою з корупцією та недієвим управлінням фінансовими ресурсами. Ефективна антикорупційна політика може позитивно позначитися на бюджетній дисципліні та зменшенні втрат бюджетних коштів.

Також, важливим напрямком є стимулювання розвитку економіки та збільшення обсягу податкових надходжень. Заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату, підтримки малих та середніх підприємств, а також ефективного використання інновацій можуть зростити економічний потенціал країни та сприяти зменшенню бюджетного дефіциту [23].

У контексті впливу на безпеку держави, стабільні фінанси та оптимізований бюджет дозволяють забезпечити економічну стійкість та відсутність значних фінансових криз. Це важливий фактор для зміцнення національної безпеки та здатності країни відповідати на виклики та загрози внутрішньої та зовнішньої природи.

Попередній аналіз бюджетного дефіциту України вказує на необхідність ретельного прогнозування та стратегічного планування для його оптимізації. Для забезпечення фінансової стійкості країни та зменшення дефіциту можливо використовувати різноманітні джерела фінансування [24].

Однією з ключових стратегій є розширення податкової бази та підвищення ефективності збору податків. Вдосконалення податкової системи та боротьба з ухиленням від оподаткування можуть сприяти збільшенню доходів до бюджету.

Крім того, важливо розглядати можливості оптимізації витрат, зокрема шляхом перегляду соціальних програм, раціоналізації державних закупівель та зменшення адміністративних витрат [22].

Забезпечення прозорості та ефективного використання бюджетних ресурсів через системи контролю та аудиту також відіграє ключову роль у підтримці фінансової дисципліни та уникненні неправомірних витрат.

Джерелами фінансування дефіциту бюджетів включають державні внутрішні та зовнішні запозичення, внутрішні та зовнішні запозичення органів місцевого самоврядування. Кабінет Міністрів України може отримувати позики в межах, визначених законом України про Державний бюджет. Запозичення використовуються для фінансування поточних видатків держави, за винятком ситуацій, коли це може порушити економічну рівновагу [23].

Міністр фінансів має вибір кредитора, вид позики і валюту запозичення, дотримуючись вимог Бюджетного кодексу та з метою збереження коштів та оптимізації їх використання.

У разі, якщо витрати на обслуговування та погашення державного боргу перевищують суму, визначену законом про Державний бюджет, Міністр фінансів повідомляє про це Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України інформує Верховну Раду України про передбачуване перевищення таких витрат і подає пропозиції щодо внесення змін до закону про Державний бюджет [27].

Емісійні кошти Національного банку України не можуть бути використані як джерело фінансування дефіциту Державного бюджету.

Стаття 16 визначає умови здійснення державних (місцевих) запозичень та управління державним (місцевим) боргом, зазначаючи, що державні запозичення можуть здійснюватися лише в межах, визначених законом про

Державний бюджет України. Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі через члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної бюджетної політики. Кабінет Міністрів України визначає умови здійснення державних запозичень [25].

У разі зменшення обсягу коштів від державних внутрішніх (зовнішніх) запозичень порівняно з обсягом, визначеним законом, у зв'язку з погіршенням умов та/або кон'юнктури фінансового ринку, допускається збільшення обсягу коштів від державних зовнішніх (внутрішніх) запозичень, дотримуючись граничного обсягу державного боргу.

Місцеві органи можуть здійснювати внутрішні та зовнішні запозичення, але бюджетні установи не мають права здійснювати запозичення у будь-якій формі, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [22].

Центральний орган виконавчої влади, що формує державну бюджетну політику (або місцевий фінансовий орган), відповідає за здійснення витрат на обслуговування та погашення державного (місцевого) боргу згідно з кредитними договорами та відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють державні боргові зобов'язання (включаючи боргові зобов'язання Автономної Республіки Крим чи територіальних громад). Це стосується будь-якого обсягу коштів, визначеного законом про Державний бюджет України (чи рішенням про місцевий бюджет) на цю мету [20].

Якщо передбачається, що очікувані витрати на обслуговування та погашення державного боргу перевищать зазначений обсяг, центральний орган виконавчої влади повідомляє Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України, в свою чергу, повідомляє Верховну Раду України про передбачуване перевищення таких витрат і пропонує внести зміни до закону про Державний бюджет України у двотижневий строк.

Той же принцип застосовується і до місцевого боргу: якщо очікувані витрати на обслуговування та погашення перевищують обсяг коштів, визначений рішенням про місцевий бюджет, Верховна Рада Автономної

Республіки Крим або міська рада вносять відповідні зміни до рішення про місцевий бюджет [26].

Додатково, член Кабінету Міністрів України, відповідальний за формування та реалізацію державної бюджетної політики, має право впродовж поточного бюджетного періоду здійснювати розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунку та валютних рахунків державного бюджету через конкурси чи аукціони, або шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням цих коштів до кінця поточного бюджетного періоду [25].

Шляхи скорочення державного дефіциту бюджету України є актуальним завданням у контексті забезпечення фінансової стійкості та ефективного управління економікою. Однією з ключових стратегій є раціоналізація витрат, що передбачає перегляд і оптимізацію соціальних програм, ефективне використання державних ресурсів та уникнення неправомірних витрат.

Підвищення ефективності податкової системи та збільшення доходів до бюджету також є важливим етапом. Це може бути досягнуто через реформування податкових ставок, зменшення податкових пільг, боротьбу з ухиленням від оподаткування та стимулювання легального бізнесу [20].

Диверсифікація джерел фінансування та привертання інвестицій відіграють також важливу роль у зменшенні дефіциту. Активна робота з підтримки бізнесу, стимулювання інновацій та розвиток експортно-імпортних операцій сприятимуть збільшенню бюджетних надходжень.

Важливим елементом є також підтримка інститутів громадянського суспільства та впровадження механізмів громадського контролю над витратами бюджету, що сприятиме прозорості та ефективному використанню коштів [19].

Важливим аспектом в скороченні державного дефіциту бюджету України є також реформування сфери публічних закупівель та оптимізація державного управління. Впровадження ефективних механізмів контролю за витратами на господарювання та удосконалення системи закупівель може сприяти заощадженню коштів та запобіганню корупції.

Необхідно також акцентувати увагу на розвитку інновацій та інформаційних технологій як інструменту для підвищення ефективності управління та забезпечення економічного зростання. Сприяння створенню та підтримці інноваційних проектів може стати джерелом нових доходів для бюджету та розвитку національної економіки [21].

Паралельно із заходами внутрішньої оптимізації, важливим є і вивчення можливостей залучення зовнішніх джерел фінансування, таких як міжнародні кредити, гранти та інвестиції. Ретельне планування та ефективне управління зовнішнім боргом дозволить не лише покрити дефіцит, але й сприятиме стабілізації фінансової системи.

Додатковим напрямком для скорочення державного дефіциту бюджету України може бути удосконалення податкової системи та податкової політики. Ефективне використання податкових інструментів, таких як усунення податкових лазівок та зменшення податкових пільг, сприятиме збільшенню надходжень до бюджету. Важливо розглядати ці зміни у контексті їх впливу на розвиток бізнесу та економічну активність [24].

Крім того, акцентування уваги на розвитку інфраструктурних проєктів та приваблені інвестицій у ключові галузі може стати джерелом стійкого економічного росту. Залучення приватного сектору та партнерство з бізнесом можуть сприяти фінансуванню та реалізації стратегічних проектів, що в свою чергу сприятиме збільшенню обсягів доходів у бюджеті.

Загальною метою заходів є не лише скорочення дефіциту бюджету, а й створення умов для сталого економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та покращання якості життя громадян. Важливо підкреслити, що рішення цих завдань вимагає комплексного та довгострокового підходу з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів [18].

Ще одним ефективним напрямком для скорочення державного дефіциту бюджету України є оптимізація управління публічними фінансами. Здійснення реформ у сфері публічного управління та фінансів спрямоване на підвищення ефективності витрат, уникнення корупції та забезпечення прозорості у

використанні бюджетних ресурсів. Модернізація системи моніторингу та контролю за використанням коштів може сприяти оптимізації видатків та уникненню надмірних фінансових витрат [26].

Додатково, важливо акцентувати увагу на розвитку та підтримці інноваційного сектору економіки, зокрема, на підтримці наукових досліджень та розвитку технологічних компаній. Це може сприяти створенню нових робочих місць, збільшенню обсягів експорту та залученню інвестицій, що, в свою чергу, позитивно позначиться на доходах державного бюджету.

Загальна стратегія має бути спрямована на створення балансу між скороченням дефіциту та підтримкою сталого економічного зростання. Успішна реалізація цих заходів передбачає системний підхід, врахування внутрішніх та зовнішніх факторів, а також широку підтримку громадськості та бізнес-спільноти [27].

Ще однією важливою стратегією для скорочення державного дефіциту бюджету України є удосконалення податкової системи. Проведення податкової реформи може сприяти збільшенню надходжень до бюджету, зменшенню тіньової економіки та стимулюванню підприємництва. Ефективне використання податкових інструментів, таких як усунення або обмеження податкових лазень, може допомогти збільшити обсяги податкових надходжень.

Крім того, важливим аспектом є сприяння розвитку бізнес-середовища та підтримка малого та середнього бізнесу. Забезпечення умов для підприємницької активності та зростання бізнес-сектору може призвести до збільшення обсягів виробництва та, відповідно, до збільшення податкових доходів [29].

Існують дві основні стратегії для зменшення дефіциту бюджету: скорочення суспільних витрат та підвищення податків. Кожна з цих стратегій має свої переваги та недоліки, а також визначений спрямований вплив на використання дефіциту бюджету та державного боргу. За останні роки в Україні спостерігається зростання акцизного податку та підвищення цін на енергоносії для споживачів як один із шляхів реалізації цих стратегій [31].

Ю. Архангельський висловив пропозицію щодо скорочення дефіциту в Україні. Він рекомендує зменшити частину розподілу надходжень через державні фінанси та максимально передати кошти бюджетам різних рівнів. Другим заходом, який може сприяти зменшенню бюджетного дефіциту, є фінансування видаткових статей, які можна оптимізувати. Зокрема, він вказує на можливість збільшення доходів держави. Пропозиція вважається перспективною, а IT-сектор, який поки що залишається непомітним в економіці, може бути ключовим у цьому процесі [30].

Видатні українські експерти, зокрема Я. Жаліло та А. Максюта, висловили свої думки щодо дефіциту. Вони підкреслюють необхідність кардинальних змін у бюджетній політиці як ключового чинника, що може сприяти позитивній оптимізації дефіциту бюджету.

Значною можливістю зменшення дефіциту бюджету в Україні може стати скорочення тіньової економіки, яка становить половину ВВП країни, та ретельне відстеження коштів, що невиправдано вивозяться за межі країни. За даними експертів, протягом років незалежності України з країни виведено приблизно 200 мільярдів доларів США без належних пояснень та звітів. Хоча деяка частина цих коштів повернулась у формі інвестицій, інший значний обсяг залишається за кордоном [23].

Управління дефіцитом бюджету повинно враховувати думки українських науковців, які вказують на важливість формування власних лідерів у соціально-економічному розвитку, що можуть аргументовано визначати обсяги дефіциту бюджету.

З метою зменшення дефіциту слід приймати наступні заходи:

- припинити необґрунтовані обмеження видатків на соціальні сфери та зосередити увагу на програмах, спрямованих на розвиток та збільшення людського капіталу;
- забезпечити повну прозорість розподілу та витрат бюджетних заощаджень, за допомогою систем громадського контролю за діяльністю відомств та бюджетних установ;

- розробляти річний бюджет з різними сценаріями для оптимізації доходів та витрат;
- виключити невдалі податкові пільги;
- строго дотримуватися ефективного управління бюджетними ресурсами;
- збільшити відповідальність керівників управлінь за раціональне використання бюджетних коштів;
- створити сприятливі умови для платників податків для підвищення їх ефективності [18, 24].

При вивченні ефективних методів боротьби з дефіцитом варто враховувати, що це завдання може бути особливо важким для країн з низьким рівнем розвитку. Хоча бюджетний дефіцит не завжди є системною проблемою, його все одно необхідно подолати, уникаючи зайвої емісії грошей для компенсації дефіциту. Таким чином, зменшення дефіциту повинно розпочинатися з стимулювання економічного зростання, підвищення його динаміки та підвищення ефективності. Тоді стійка економіка буде служити основою для збалансованого управління та джерелом фінансового зростання [26].

Аналізуючи джерела фінансування бюджетного дефіциту, визначено їхню роль у стабілізації фінансово-економічного стану країни та забезпеченні сталого розвитку. Розглянуті шляхи скорочення державного дефіциту надають практичні рекомендації та стратегії для уряду та фінансових установ з метою підвищення фінансової стійкості та ефективного використання ресурсів. Додатково, обговорено аспекти прогнозування дефіциту, що є важливим етапом у розробці ефективних стратегій фінансового планування та контролю. Результати дослідження підкреслюють необхідність системного підходу до управління дефіцитом бюджету для досягнення сталого економічного зростання та забезпечення фінансової стабільності країни.

ВИСНОВКИ

На основі проведених досліджень можна сформувати наступні висновки:

1. Дефіцит бюджету – це стан фінансової нерівноваги, коли витрати державного бюджету перевищують його доходи. Дефіцит може виникати з різних причин, таких як економічні труднощі, соціальні потреби, непередбачені обставини чи неефективна податкова система. Для компенсації недостачі фінансів уряд може взяти позики або використовувати інші джерела фінансування. Дефіцит бюджету є важливим економічним показником, оскільки він може впливати на рівень державного боргу та фінансову стійкість країни.

2. Система управління дефіцитом бюджету є складним механізмом, який включає в себе низку заходів та інструментів для ефективного контролю та зниження фінансової нерівноваги. Управління дефіцитом бюджету передбачає ретельне планування та моніторинг доходів і видатків, виважену фіскальну політику та реагування на зміни в економіці. Ключовими елементами є оптимізація податкової системи, ефективний контроль над витратами, розвиток інвестиційної стратегії та залучення ресурсів через ринок державних облігацій або інші фінансові інструменти.

3. Бюджетний устрій та бюджетна система України є складними та багатогранними структурами, що визначають фінансовий порядок держави. Бюджетний устрій об’єднує основні складові, такі як державний та місцеві бюджети, що регулюють фінансові відносини на різних рівнях влади. Бюджетна система включає в себе інструменти фінансового планування, виконання та контролю, такі як бюджетні кодекси, фінансові закони та інші нормативно-правові акти. Ключовим елементом бюджетного устрою є прозора система обліку доходів та видатків, а також ефективні механізми розподілу ресурсів для задоволення потреб суспільства.

4. Сучасний стан бюджетного дефіциту в Україні в порівнянні з довоєнним періодом відображає різке його зростання, викликане великими

витратами на потреби оборони та відновлення країни. Зокрема, важливими чинниками є збільшення витрат на армію, відшкодування збитків інфраструктурі, а також соціальні програми для внутрішньо переміщених осіб. Динаміка бюджетного дефіциту потребує уважного моніторингу і ефективного управління, особливо з огляду на потреби країни в обличчі складних соціально-економічних викликів.

5. Вплив бюджетного дефіциту на економіку та безпеку держави визначається подвійним ефектом. З одного боку, збільшення дефіциту може служити стимулом для економічного зростання через інвестиції та створення робочих місць. З іншого боку, несистематичне зростання може породжувати негативні явища, такі як інфляція та збільшення державного боргу, що загрожує економічній стійкості. У контексті безпеки, великий дефіцит може обтяжити фінансування секторів оборони та безпеки, поглиблюючи вразливості країни перед зовнішніми та внутрішніми загрозами.

6. Оптимізація дефіциту державного бюджету України та його прогнозування вимагає комплексного підходу. Перш за все, важливо активізувати джерела фінансування, зменшуючи невикористані податкові пільги та ефективно впроваджуючи механізми податкової політики. Слід також ретельно аналізувати програми та видаткові статті, визначаючи ті, які можна оптимізувати, не порушуючи ключові сфери, такі як освіта та охорона здоров’я. Управління бюджетними заощадженнями та підвищення відповідальності за використання бюджетних коштів відіграють важливу роль і мають ґрунтуватися на об’єктивних економічних показниках, забезпечуючи ретельний аналіз ризиків та резервів для запобігання непередбаченим ситуаціям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башко В. Дефіцит бюджету : соціально-економічна природа. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 3. С. 54-63.

2. Белей С.І., Дембіцька А.В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Молодий вчений.* 2018. №11. С. 1060-1062.

3. Биков Д. Трансмісійний механізм фінансування бюджетного дефіциту. *Ринок цінних паперів України*. 2010. № 7. С. 59-64.

4. Борисова І.С. Теоретичні аспекти впливу бюджетного дефіциту на економіку держави. *Галицький економічний вісник.* ТНТУ, 2016. № 2 (51). С. 79-86.

5. Бюджетна декларація-2022-2024: Рівень дефіциту держбюджету у 2024 році планується зменшити до 2,7% ВВП. Міністерство Фінансів України. URL : https://cutt.ly/hYkrxDG

6. Бюджетна система : навч. посіб. / за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів : Магнолія 2006, 2014. 296 с.

7. Бюджетна система : підручник / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. Київ : Центр учб. літ.; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871 с.

8. Бюджетна система : підручник / [А.Є. Буряченко, Л.П. Гладченко, С.Я. Кондратюк та ін.]; за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К. : Центр учбової літератури; Тернопіль: Економічна думка, 2012. 871 с.

9. Бюджетний менеджмент : підручник / за заг. ред. В. Феодосова. Київ : КНТЕУ, 2004. 864 с.

10. Бюджетний моніторинг URL : http://ibser.org.ua

11. В пошуках балансу. Чому виникає дефіцит або профіцит бюджету? ціна держави. URL : https://cost.ua/671-in-search-of-balance

12. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. Міністерство фінансів України. URL : https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp

13. Вахненко Т.П. Державний борг України та його економічні наслідки

К. : Альтерпрес, 2015. 157 с.

14. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими у період фінансової кризи. *Фінанси України*. 2014. №6. С. 25-37.

15. ВВП України: динаміка, статистика, структура. URL : http://index.minfin.com.ua/index/gdp

16. Виконання державного бюджету України. Мінфін. URL : https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov

17. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку К., 2018. 735 с.

18. Громко Є.О. Бюджетний дефіцит: причини та методи його подолання. *Вісник СНТ.* 2018. Вип. 10. Т. 1. С. 157-163.

19. Державний бюджет України. Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/budget-process-projects-declaration

20. Дикань Т. Джерела фінансування дефіциту бюджету : тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України. 2015. № 2. С. 9-17.

21. Жибер Т.В. Удосконалення процесу бюджетування в Україні. *Фінанси України.* 2009. № 8. С. 76-81.

22. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України. URL : http://mof.gov.ua

23. Каліновський Р. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабільної політики держави. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка.* Сер. Економіка. 2018. Вип. 196. С. 27-33.

24. Карлін М.І. Управління дефіцитом бюджету України : проблеми та перспективи. *Економічний форум*. 2017. № 1. С. 188-196.

25. Козакевич О.Р. Фіскально-монетарний менеджмент в умовах корона-кризи в Україні. *Державна фінансова політики в умовах євроінтеграції: Погляди науковців та практиків:* Зб. тез наук. доп. II Всеукр. наук.практ. конф. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 51-54.

26. Кокота В.М. Світовий досвід подолання дефіциту державного бюджету. *П'яті Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія приурочені 50- річчю кафедри :* зб. наук. праць [м. Тернопіль, 22 листоп. 2019 р.] / редкол. О.Ю. Мелих; відп. за вип. О.П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 128-133.

27. Колісник О.Я. Бюджетний дефіцит : причини, економічні ефекти та особливості управління. *Економіка та держава.* 2014. № 6. С. 26-32.

28. Коляда Т.А. Джерела фінансування дефіциту бюджету : тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України. *Бізнес Інформ.* 2015. № 2. С. 215-222.

29. Коляда Т.А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика : монографія. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2016. 396 с.

30. Кробинець Г.В. Управління бюджетним дефіцитом: вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. № 18. С. 122-128.

31. Мацедонська Н.В. Проблема дефіциту бюджету України та шляхи його збалансування. *Ефективна економіка та менеджмент : теорія і практика :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 75-97.

32. Мацедонська Н.В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 3. С. 732-735.

33. Машко А.І. Управління дефіцитом державного бюджету. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2008. № 5. Т. 1. С. 152-158.

34. Меглаперідзе А.С. Фінанси : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2013. 419 с.

35. Онищенко В.О. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні). К. : Центр учбової літератури, 2016. С. 158.

36. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477

37. Пасічний М.Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 46-50.

38. Редіна Н.І., Гордєєва Л.П. Дефіцит бюджету й основні шляхи його подолання в Україні. *Фінанси України*. 2010. №5.

39. Семко Т.В. Вплив державного боргу на стійке функціонування національної економіки. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 6. С. 15-23.

40. Сіташ Т.Д. Управління бюджетним дефіцитом. *Економіка та держава*. 2015. № 2. С. 43-46.

41. Сова О.Ю. Проблема дефіцитності державного бюджету і шляхи її розв'язання. *Фінанси України*. 2014. № 5. С. 76-87.

42. Статистичний збірник : Бюджет України 2020. Міністерство фінансів України. К., 2021. URL : https://cutt.ly/tYket2o

43. Стойко О.Я., Шубенко І.А. Оцінка стану державного боргу України та напрями його оптимізації. Проблеми економіки. 2021. № 1. С. 123-133.

44. Сучасна бюджетна система: правила та процедури : Навчальний посібник / [За заг. ред. В.В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». К., 2017. 184 с.

45. Тарасюк Д.С. Розвиток ринку корпоративних цінних паперів в Україні : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2014. 23 с.

46. Управління державним боргом виходить на якісно новий рівень. Міністерство Фінансів України. URL : https://cutt.ly/AYkrwpo

47. Фінанси : Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. (для студ. спец. 6104 «Фінанси») / О.Р. Романенко, Л.П. Даниленко, Л.П. Гладченко, А.А. Славкова. К. : КНЕУ, 2008. 201 с.

48. Фінанси : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. К. : Знання, 2008. 611 с.

49. Фінанси : підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і доповн. К. : Знання, 2012. 687 с.

50. Фінансова політика держави на макрорівні : Колективна монографія.

Том 6 / За наук. ред. проф. Грушка В.І. К. : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2012. 296 с.

51. Форкун І.В. Сучасний механізм управління бюджетним дефіцитом в Україні. *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2013. № 5. С. 211-216.

52. Харазішвілі Ю. Про взаємозв'язок дефіциту бюджету та макроекономічних показників в Україні. *Економіка України.* 2015. № 6. С. 25-37.

53. Чугунов І.Я., Тарасюк М.В., Канєва Т.В. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України. Київ, 2016. 232 с.

54. Шевчук В.О. Макроекономічні ризики прискореної акумуляції зовнішнього боргу в економіці України. *Стратегічні пріоритети.* 2016. № 2 (11). С. 140-165.

55. Шевчук В.О. Ризики фінансової дестабілізації в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія економічна. 2015. № 2. С. 224-241.

56. Шемаєва Л.Г. Шляхи забезпечення боргової стійкості країни : міжнародний досвід у вимірі України. Національний інститут стратегічних досліджень URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/ borgovastiykist.pdf

57. Шоля І.В. Деякі проблеми виконання бюджету. *Казна.* 2016. № 4-5. С. 18-23.

58. Ярошенко Ф.О. Бюджетний дефіцит як інструмент посткризового відновлення світової економіки. *Фінанси України.* 2018. №1. С. 7-15.